

Egy hatalmas mű erdész szemmel

„Addig pedig a fával kíméletesen kell bánni kedves atyafiak, hogy a jövőnek kamatozó tőkéje ne legyen idő előtt elfecsérelve.”

/Orbán Balázs: A Székelyföld leírása, III. 65./

„Amit Orbán Balázs fölmutatott: sok helyütt romantikus persze; történész, szigorú szakember kifogás alá veheti. Egészében mégis eszmélet-serkentő hagyaték, egy nép szellemi és tárgyi univerzumának maradandó dokumentuma” - írta 1978-ban *Sütő András* az Orbán Balázs kapui c. írásában. A részletekhez pontosan ragaszkodó, az erdészetet alaposan ismerő és művelő személy is a hatkötetes remekmű szakmájának kérdéseit tárgyaló részeiben néhol a túlfűtött lelkesedés által kiváltott gondolatok eluralkodását véli felfedezni. Így például a megoldatlan szállítással kapcsolatosan - mely az erdők alacsony jövedelmezőségét is okozta - *Orbán Balázs* túlzott szerepet szánt a Marosnak: „[...] hisz te vagy a haza testének fő artériája, a te - most csak tutajokat hordó - hullámaidat gözösök és hajók fogják népesíteni egykoron”, holott a sorsdöntő a Gyulafehérvár-Székelyudvarhely-Ojtoz-Galac *transzverzális vasút gyors megépítése lett volna*. (Tudnunk kell, hogy Széchenyi István már 1848 januárjában javasolta az Arad-Gyulafehérvár-Székelyudvarhely-Ojtozi-szoros vasútvonal megépítését, melyről természetesen Orbán Balázs is tudott, hiszen erről említett tett: „Az ojtozi szoros [...] Nagy Széchenyink itt tervezte az Erdélyből Galaczra vezető vasútvonal bevitelét.” III. k. 129.)

Dr. Kós Károly jóvoltából, aki *Orbán Balázs* (Lengyelfalva, 1830-1890, Budapest) fő művének, *A Székelyföld leírásának* /Pest, 1868-73./ erdész- és faipartörténeti anyaga után kutat, gyorsan tájékozódhat. Neves néprajztudósunk ugyanis összeállította *Orbán Balázs Székelyföld leírásának néprajzi tárgymutatója* c. dolgozatát, amelynek segítségével /megjelent az *Aluta* I. 1969. évfolyamában/ könnyen eligazodhat.

Az idézett tájékoztatás címszavaiból is kitűnik, hogy Orbán figyelme a néprajz egész területére kiterjedt, részletesen tárgyalva ezen belül az erdész- és faipar - abban az időben alkalmazott - valamennyi területét. Ezek közül a *tutajozás* és a „*deszkametszés*”, a vízfűrészek ragadták meg leginkább figyelmét, ezért történeti értékű megfigyeléseiből, rendkívüli értékű adataiból és inspiráló megállapításai sokaságából, elsősorban e témakörökből merítünk.

Ismeretes, hogy a *gyergyói örmények* 1654-ben jelentek meg, majd nagyobb számban 1672-ben telepedtek be. Véleményét róluk Orbán Balázs éppen a tutajozással kapcsolatos tevékenységük során alakította ki: „A [gyergyói] marhakereskedés azonban napjainkban csökkent, főleg azért, mivel örményeink közül

sokan a *tutajkereskedésre* adták magokat, melyet az azelőtti időkben csaknem egészen egyedárusságok alá vettek, mert télen át - mikor a kevés gabonát termő gyergyói nép szükségét szenved - elsőslegesen kiosztott pénzzel vagy gabonával megvásárolták jó olcsón a tutajokat, s azokat Arad és Lippára szállítva, nagy nyereséggel adták el" /II. k. 104./.

A marosi tutajozás jó kereseti forrás volt, de ezer veszéllyel járt. 1836-ban *Téglási Ercsei József* a *Nemzeti Társalkodó* hasábjain így írt a szimbólumként szereplő *Vig András* kövéréről: „Közel Galonyához a' Maros mellett van egy félgolyóbis idomú 3-4 öl magasságu magános kő szál, - a' *Vig András köve*, - azt mondja a' hagyomány hogy ez a' gyergyói székely a' Marosnak egykori áradásakor, legelőször ülven tutajra, ezen a' köven végzette - el életét éhen mi után tutajtörésből erre felmászott volna, így adott nevet halála helyének?”.

Mások is megemlítették „*Vig András köve*”-t, mely ezáltal jelképévé vált annak a veszélynek, nyomorúságnak, amelynek a tutajosok ki voltak téve, annak a munkakörülménynek, melyről *Orbán Balázs* is tájékoztatta olvasóit: „[...] de mielőtt elindulnának [a tutajosok], imádkoznak s érzékeny búcsút vesznek partonálló családjuktól, kedveseiktől, mint tengerre szálló tengerész, ki nem tudja, ha valaha viszont látandja-e szülőföldét, kedves övéit, ki nem tudja, ha vajjon az Oceán hullámaiban nem találand-e feledett sírt? [...]” /II. k. 137./.

Hogy *Orbán* leírása a valóságnak nem eltúlzása, azt a marosi tutajozás számos ismerője igazolta. Napjainkban megjelent közleményekből idézve hasonló helyzetképet nyerünk. Például *Palkó Attila* Tutajozás a Maroson c. dolgozatában /Korunk Évkönyv, 1979. 202-212./ a fennakadt tutajokból feltornyosult „rakás”-okról számolt be, valamint a bajt előidézők és az utánuk jövők közötti véres összeütközésekről. /Ugyancsak itt olvashatunk a rendkívül veszélyes szalárdi „buffantó”-ról is. Vö. Binder Pál: Tutajozás a Maroson. Hargita. 1973. III. 17.; III.24.; III. 31./

A *Kőváry László*, *Orbán Balázs* és mások által leírt rendkívül mostoha marosi tutajozási feltételeken az 1877-ben megalakult *Marosi Tutajozást Előmozdító Társulat* valamelyest segített. A társulat „*megerősített alapszabályai*ban ugyanis körvonalazott céljai elérése szempontjából az államkormány megengedte, hogy a Maroson usztatott *minden tutaj után 30 kr vámot szedhesen*. Ez azután a Maros medréből a faúsztatást gátló köveket kitararította s egyéb akadályokat is elhárított, úgy, hogy most már a havasból tutajokat, jó esővízzel, egészen Szászrégenig le lehet szállítani. Az így megjavult vízi úton *a gerendáknak természetes hengeres formájukban való szállítása is lehetséges lévén*, azok többé nem faragatnak le, hanem legnagyobb részt ilyen alakjukban készítik belőlük a havasokon a 16-20 méter hosszúságú tutajokat, a mi sokkal gazdaságosabb” /Marosvásárhelyi Kereskedelmi- és Iparkamara jelentése, 1894. 95./.

Vagyis a Maros medrének kitararítása előtt, a tutajfa nem gömbfa, hanem kétoldalt megfaragott gerenda volt, ami tetemes faanyagvesztést jelentett.

Orbán Balázs halhatatlan művének faipartörténeti jelentőségét elsősorban az egykori fafeldolgozás reprezentatív berendezéseiről, a *vízifűrész*ekről közölt

leírásai, adatai biztosítják. *Oláhfalu* /I. k. 14./, *Korond* /I. K. 129./, *Csik* /II. k. 28./, *Kászon* /II. k. 53-54./, *Gyergyószentmiklós* /II. 111./ stb. leírásánál a deszka és más fűrészáru gyártásáról olvashatunk, kezdetleges faipari tevékenységről tájékozódhatunk, mely azonban döntően hozzájárult a havasalji falvak megélhetéséhez.

A székely közösségi szellemre utalnak a II. kötet 43. oldalán közölt sorok, melyek egyben az együttesen bírt vízfűrészek létezését is igazolják: „[...] a Moldvába folyó Szulcza [Slănic] vizen levő 20 fűrészmalom, melyeket, hogy örökösen közösen használjanak és soha ne osszanak, változatlanul elhatározták.” /Napjainkban, a társulásban - *cimboraságban* - kezelt kápolnási vízfűrészekről *Molnár Kálmán* Adatok a Hargita népi erdőgazdálkodásához című. 1974-ben megjelent dolgozata szolgáltat értékes adatokat. In: A Székelykeresztúri Múzeum 25 éves jubileumi emlékkönyve. Csíkszereda, 1974. 307-325./

A Székelyföld leírása nemhiába a hely- és népismeret bő forrása. Benne ismereteket találunk a hornyolatlan, nagyalakú zsindefajtáról, a dránicáról is, melyet Orbán *grányiczának* nevezett. Megjegyzése: „neve valószínűleg onnan ered, hogy azt leginkább a grániczon örködő határőri katonák készítik unaloműzésből” - II. k. 28. -, valószínűtlennek tűnik. *Nagy Géza* Adatok a székelyek eredetéhez s egykori lakhelyük c., 1891-ben megjelent írásában ezt a szakkifejezést a lengyel dranica szóból származtatta.

Orbán Balázs lelkes híve volt a *rendszeres erdőgazdálkodás* meghonosításának. Felismerte az erdő jelentőségét a nép életében, ezért szolgálta írásaival az erdészet ügyét. Akkor állt ki az erdészek tevékenysége mellett, mikor a közhangulat megnyerése érdekében erre leginkább szükség volt. Számbavétele a valóságot tükrözte, az önmegnyugtató idillizmustól mentes volt. Az 1879-es *erdőtörvény* megalkotásának időszakában írta az alábbi leleplező, az erdő védelmét sürgető sorokat: „Az ily *erdőpusztítás* egész Székelyföldön oly rendszeres kimélytelenséggel foly, hogy ha *célszerű erdőszereti rendszabályok* meg nem akadályozzák, a mostani gyászos kezeléssel 50-100 év alatt a havasok körülötte Székelyföldnek, nem lesz tűzre való fája [...] Azért életkérdés lenne és nagyon sürgős teendő, hogy az *erdőkezelésbe rendszer, s azt szabályozó törvények hozassanak* [...] Az embernek igen is van joga a természet adományait felhasználni, de azzal visszaélni, azt elfecsérelni nem szabad, *elkölteni a jelennek mi a jövőé, vétek, azt tovább elnézni borzasztó öngyilkosság lenne*” /II. k. 77./.

1848 után az erdőért is adózni kellett. (→ Egyed Ákos: A parasztság Erdélyben a századfordulón. 1975. 153.) A kényszerű adózás pedig abban a korban, mikor az erdőségeknek csak kisebb fele jelentett pénzben érzékelhető hasznot, nem egy esetben azok felgyújtásához vezetett. Orbán Balásznak ezzel a gyakorlattal kapcsolatosan is határozott véleménye volt - melyek önzetlen *erdőszeretetét és előrelátását* igazolják -, az ezzel kapcsolatos sorai pedig erdészettörténetünk legszebb dokumentumai közé tartoznak: „[...] és miért e gyászos, e rendszeres pusztítása az erdőnek? honnan e vétkes fellázadása az embernek a tenyészet ellen? a természet ezen ékességét elsorvasztó kimélytelensége, s a föld fiának e fellázadása az anyatermészet ellen? [...] Ezen dúlás indo-

kát puhatolva, reájöttem, hogy annak politikai alapja van. [...] *így hamvad el gyakran több ezer hold erdő*, [...] az adó-tabellára pedig bejegyzik, hogy használatlan, és a szegény boldogtalan ember örül, hogy nem kell adóznia, nem gondolja meg, hogy a jövő csíráit perzselé itt le [...]” /II. k. 77. Tatros völgye/.

A „*gondatlan erdőpusztítás*” képével Orbán Balázs máshol is megismertet: „[A tölgyesi vámtól] alább menve, a vidék vesztit festőiségéből, *a völgyet határoló hegyek kopár kietlenné válnak*, pedig csak évtizeddel ezelőtt is gyönyörű fenyveserdők boríták nem csak a hegyeket, hanem a völgyet is, de azokat kíméletlen kezek *leperzselvén*, most csak kormos, szétszórtan rothadó törzsek hevernek ott, szomorú csontvázai a hajdani dús tenyészetnek, lehangoló gyászos képei a gondatlan erdőpusztításnak [...]” /II. k. 128./.

Orbán Balázst polihisztóri ismeretei hozzásegítették ahhoz, hogy népszerűsítőjévé váljék az *erdőfeltárás* gondolatának is. Ezért tudott olyan lelkesen írni a Hurdugás völgyén látott *fasínpályáról*, azaz a „gerendasíneken futó vasút”-ról. Ő is tett „ezen sajtáságos mozdonyon” egy leutazást, melyek „önsúlyok által nyomatva, oly gyorsan rohannak, hogy az ember szédül belé” /II. k. 139./.

Mihez is hasonlíthatnánk mi, erdészek *Orbán Balázs* mindvégig emelkedett hangvételő, tudományos használhatóságú hatkötetes munkáját melyből ha az erdőre-fára vonatozókat kiírnánk, egy kisebb könyv kikerekedne? Vajon a természetvédelem - és ennek égisze alatt az erdővédelem - ügyét szolgáló útleírásokhoz? Vagy az olyan vershez, mely szépirodalmi értéke mellett az erdő iránti figyelmet is felkelti?

„A hegyperemről láttam először;
a fák között sötétkéék sejtelem,
tündéri tó, rejtelmesen kísért már,
gyermekkoromtól együtt jött velem.”

/Csuka Zoltán: Szent Anna-tó. 1941./

